

Türkmen Dilinin Gelişimi

Развитие Туркменского Языка

Development of Turkmen Language

Yazar:

A[leksandr] Potseluyevskiy*

Çeviren:

Tahir AŞİROV**

“Kültürde ilerleme – dilin gelişimi ile olur”

Türkmen dili, çok sayıda [lehçeyi] derleyen Türkçe ailesine aittir veya bunlar Türk dilleri olarak da adlandırılır ve aynı zamanda bu dil (Akademik A[leksandr], N[ikolayeviç], Samoyloviç’in [1880-1938] sınıflandırmasına göre) birleştiren güneybatı Türk lehçeleri grubuna da girer, Türkmençe dışındaki [güneybatı Türk lehçeleri] diller ise: Azerice, Osmanlıca, Kırım-Tatarcası (Güney sahili) ve Gagavuzca’dır.

Eski Zakaspiy (Hazar Ötesi) bölgesinin topraklarının çoğunu ve Türkmenlerin yaşadığı Buhara ve Harezmi eyaletlerini vilayetlerini içeren Sovyet Türkmenistanı’ndan başka da – Türkmen dili, Kuzey ve kuzeydoğu İran ve Afganistan’da da varlığını sürdürmüştür. Çünkü Türkmen kabilelerinin

* Bu yazı, Türkmen dilinin, fonetiğinin, sözdiziminin ve ağızlarının üzerine ilk bilimsel araştırma yapan bilim adamlarından Aleksandr Petroviç Potseluevski’nin (1894-1948), 1929 yılında Aşkabat’ta yayımlanan “Turkmenovedeniye” (Türkmen Araştırmaları) dergisinin 10-11. birleşik sayısının 71-72 sayfaları arasında yer alan “Razvitiye Turkmenskogo Yazıka” (Türkmen Dilinin Gelişimi) adlı yazısının tercümesidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, tahirashirov@gmail.com, Orcid: 0000-0002-9684-0834.

önemli bir kısmı oralarda yaşamaktadır. Ayrıca Kuzey Kafkasya'da (Stavropol Türkmenleri), Astrahan ve Küçük Asya'da az sayıda Türkmen yerleşimi bilinmektedir. Henüz doğrulanmayan bilgilere göre, Kırım Yarımadası'nda (etraflarındaki Tatarlarla neredeyse tamamen asimile olmuş) Türkmen grupları vardır.

Türkmenlerin göçebe, yarı askerî yaşamı, aşiret sistemi ve nihayet millî birliğin olmayışı - geçmişte Türkmenlerin beş farklı yönetime tabi olarak ayrı parçalara bölünmesinin sonuçları - şu sonucu doğurdu: Türkmen Cumhuriyeti'nin kuruluş gününe kadar tek bir ortak Türkmen dilinin olduğunu söylemek mümkün değildi.

Bir taraftan, tarihî kayıtların ve yazarların (Mahtumkulu, Seydî, Kemine, Zelilî vd.) edebî dili vardı. Onların dili, biçimi bakımından arkaik, Arapça ile Farsça kelime ve ifadeleri aşırı derecede ihtiva etmiş (bazen o kadar ki eğitimli bir Türkmen bile her zaman bu yazıyı anlayamazdı) ve bu nedenle, bizim koşullarımızda neredeyse uygulanamaz halde idi. Diğer taraftan, yerel konuşma dili tek tip/biçim olmayıp, bir dizi farklı ağza ayrıldı. Bunlardan en önemlileri: Yomut, Teke (Sarık ve Salır lehçeleri ile bitişik), Ärsarı ve Gökleş.

Her şeyden önce Sovyet Türkmenistanı, ilköğretimin yaygınlaşmasıyla eş zamanlı olarak köyün (aul) genel olarak okuma yazma bilmeyen dayhan (çiftçi/emekçi) kitlesi arasında ve aynı zamanda, halk konuşması temelinde inşa edilecek olan çağdaşlığın gereksinimlerini karşılayan tek bir edebî dil oluşturmada, zor ve karmaşık bir görevle karşı karşıya kaldı.

Bu görevin pratik çözümü Türkmen şairlerine, yazarlarına ve sosyal aktivistlerine düştü ([Berdi] Kerbabayev, [Şemsettin] Kerimi, [Garaca] Burunov, [Yakup] Nasırlı, [Abdulhekim] Gulmuhammedov, Bekki Berdiyev, [Gurban] Sähetov, [Geldi] Gurtmıradov, [Gabeydulla] Hüseyinov ve diğerleri). Onların sözcüsü, yerel süreli yayınlardı (özellikle "Türkmenistan", "Dayhan" gazeteleri ve "Tokmak" dergisi). Halk konuşmalarının edebî işlenmesi konusunda millî süreli yayınların değeri yadsınamaz ve şu anda yeni bir ortak Türkmen edebî dilinden söz edebiliriz. Doğru, bazı unsurları hala tam bir istikrar elde etmedi, ancak her halükarda, genel olarak yeterince kesinlik kazandı.

Dil ve Edebiyat konularının teorik gelişimi - ilk olarak SSCB Halk Eğitim Komiserliği Devlet Bilim Konseyi'nde (Türkmen Bilim ve Edebiyat Cemiyeti ile birlikte düzenlendi) ve daha sonra, Türkmen Kültür Enstitüsü'nde Devlet Bilim Konseyi'nin ortadan kaldırılmasında odaklanıldı.

Hem Devlet Bilim Konseyi'nin hem de Türkmen Kültür Enstitüsü'nün esas dikkati sözlükbilim konularına çekildi. Türkmen ağızlarının tam bir karşılaştırmalı sözlüğünün oluşturulmasının başlangıcı gerçekleştirildi. Bu çalışma, Akademik A. N. Samoyloviç'in liderliğinde gerçekleştirildi. (Şimdi geçici olarak askıya alındı).

Şu anda, 25.000'e yakın kelime içerecek olan pratik bir Türkmen-Rusça sözlük için materyal toplama çalışmaları (Türkmen Kültür Enstitüsü'nün muhabir ağının yardımıyla) devam etmektedir (Eylül 1929 başında 4,500 kelime kayıt fişleri toplanmıştı). 1930 yılı sonuna kadar pratik sözlüğün tamamlanacağı ve ardından Türkmen lehçelerinin karşılaştırmalı bir sözlüğünün derlenmesine devam edileceği varsayılmaktadır.

Bu yılın ilkbaharında, A[lişbek] Aliyev [1883-1933] ve K[ümüşalı] Boriyev'in [1896-1937] gayretleriyle 20.000 kadar kelime ihtiva eden Rusça-Türkmen sözlüğü yayınlandı.

Türkmen Kültür Enstitüsü'nün çağdaş Türkmen dilinin fonetik ve morfolojik özelliklerini inceleme alanındaki çalışmalarının sonucu (Türkmen devlet neşriyatı tarafından yayınlandı): M[uhammet] Geldiyev [1889-1931] ve İ[Gibadulla] Alparov [1888-1936]- "Grammatika Turkmenskogo Yazıka" (Türkmen Dilinin Grameri) ve A[leksandr] Potseluyevski'nin [1894-1948] "Rukovodstvo Dlya İzüçeniya Turkmenskogo Yazıka" (Türkmen Dilini Öğrenme Rehberi). Gelecekte, Türkmen lehçelerinin karşılaştırmalı bir grameri derlenecektir. Onun için materyal toplamaya şimdiden başlandı: Bu yılın Eylül ayında, Amu-Derya şeridindeki - Ärsarılar'a dilbilimsel bir keşif gezisi gönderildi. Önümüzdeki 2 yıl içinde diğer büyük Türkmen aşiretlerine de benzer seferler düzenlenecektir.

Türkmenistan'ın bilimsel güçleri tarafından, belirli Türkmen ağızlarının fonetik özelliklerinin en doğru, tamamen nesnel tanımına özel önem

verilmektedir. Bu amaçla, Türkmen Kültür Enstitüsü bünyesinde, deneysel - fonetik araştırmaların yapım/üretimi için gerekli bir dizi cihazla donatılmış Dilbilim Kabinesi oluşturulmuştur.

Latince temelinde derlenen yeni alfabenin tanıtımı, Sovyet halkının dikkatini dil ve yazı konularına yakından çekti. Devlet Bilim Konseyi ve Türkmen Kültür Enstitüsü (diğer Türk cumhuriyetleriyle birlikte) tek bir alfabe biçimi geliştirmek ve özellikle de yeni yazımın temellerini oluşturmak için (M. Geldiyev ve K. A. Boriyev) çok çalıştılar.

Büyük ve son derece üzücü bir eksik, hala düzenlenmemiş terminolojik çalışmadır.